

Wilde, M. de (2015) Hoe gemeenschapsverlangen wordt opgewekt in het Nederlandse wijkenbeleid. Gevoeligmakende beleidstechnieken in de praktijk. In *Tijdschrift voor sociale vraagstukken* nr. 2.

Hoe gemeenschapsverlangen wordt opgewekt in het Nederlandse wijkenbeleid:

Gevoeligmakende beleidstechnieken in de praktijk

Bewonersinitiatieven in 'probleemwijken' zijn de afgelopen jaren bejubeld omdat ze uiting zouden geven aan een bestaand gemeenschapsgevoel en een nieuw democratisch engagement. Maar die zogenaamde gemeenschapszin wordt liefdevol, zorgvuldig en moeizaam aangejaagd en uitgelokt door beleidsmakers en professionals. Dat gebeurt door middel van "gevoeligmakende beleidstechnieken", zo ondervond Mandy de Wilde in haar promotieonderzoek. Deze technieken zijn dermate sturend op het gevoel en het handelen van bewoners, dat we ons moeten afvragen hoe democratisch deze 'doe-democratie' eigenlijk is.

Bewonersinitiatieven: het opwekken van een warm, gezellig gemeenschapsgevoel

‘Sociale cohesie’, ‘samen’, ‘van onderop’; het zijn enkele termen die de afgelopen jaren in het beleid ten aanzien van ‘probleemwijken’ vaak zijn gebruikt om aan te geven waar de kracht ligt in deze wijken – bij de lokale gemeenschap - en hoe die kracht zou moeten worden aangeboord – door bewoners de middelen en de ruimte te geven voor elkaar en hun leefomgeving te zorgen. De belangrijkste boodschap die uitgedragen werd in de Nederlandse wijkaanpak van de afgelopen jaren was dat de diversiteit in etniciteit, cultuur en levensstijl een aanwinst was voor de wijk en haar bewoners en dat het belangrijk was om samen te komen tijdens straatfeesten, wijkfestivals, koffieochtenden en handvaardigheidswerkshops of andere activiteiten in het buurthuis. Bewoners werd gevraagd om zich onder te dompelen in een warm, gezellig gemeenschapsgevoel en zorg te dragen voor elkaar en voor hun omgeving. Anders geformuleerd: het doel was bewoners te bewegen naar een vorm van “diepgaande gezelligheid” (De Wilde, 2013) en een lokaal thuisgevoel.

Hoewel sociale cohesie in het beleid ten aanzien van probleemwijken wordt verbeeld, en gevierd, als een bestaand emotioneel weefsel in wijken, laat mijn analyse van bewonersinitiatieven in de wijk Slotermeer in Amsterdam zien dat het beter begrepen kan worden als iets dat tot zorgvuldig tot stand wordt gebracht in een beleidsvertoog van nabijheid, intimiteit en familiariteit. In mijn participerend onderzoek in bewonersinitiatieven

in Slotermeer, zag ik hoe beleidsambtenaren en professionals – de uitvoerders van het beleid - probeerden een communitaristisch verlangen bij bewoners aan te wakkeren door middel van een instrumentalisering van persoonlijke relaties, intieme verbanden en gevoelens; dit alles met het doel om een lokale, gemeenschappelijke sfeer van thuis te creëren waar bewoners zich mee kunnen en willen identificeren en engageren.

Gevoeligmakende beleidstechnieken

In het opwekken van een gemeenschapsverlangen wordt via gevoeligmakende beleidstechnieken subtiel en minder subtiel ingegrepen in de gevoelshuishouding van bewoners. Op zoek naar familiariteit, intimiteit en oprechte interesse tussen bewoners creëren professionals op verschillende manieren situaties en interacties die een warme, gezellige sfeer oproepen. Tijdens bewonersbijeenkomsten, in gesprekken met bewoners of via de wijkkrant vragen professionals constant aandacht voor bepaalde aspecten van sociale interactie en voor bepaalde aspecten van het dagelijks leven in de wijk. Hoe doen ze dat?

Ten eerste doen ze dat door te *zorgen* voor bewoners. Zorgen is een beleidstechniek die zich uit in informele en intieme handelingen tussen professionals en bewoners, waarbij professionals zorgvuldig en liefdevol aandacht geven aan persoonlijke kwesties en gevoeligheden. Deze techniek is onderdeel van een beleidsstrategie om expliciet niet een bureaucratische houding tentoon te spreiden omdat dit het vertrouwen en enthousiasme van bewoners zou kunnen schaden. Daarentegen moet een ‘sfeer van vertrouwdheid en intimiteit’ worden opgewekt in de wijk. In dit proces experimenteren professionals met verschillende rollen die ontstaan uit een combinatie van beleidsstrategieën, professionele tactieken en persoonlijke inzet: ze kwalificeren zichzelf als ‘vriend’, ‘oom’ en als ‘sprekend uit het hart’. Ze omschrijven hun eigen enthousiasme als onderdeel van een persoonlijke tactiek om bewoners aan te moedigen actief te worden, zoals een professional me vertelde:

‘Soms helpt het om het enthousiasme in jezelf aan te boren en te tonen tijdens bewonersbijeenkomsten, zodat je dat ook opwekt onder bewoners.’

Een professional die enthousiast doet met als doel enthousiasme op te wekken bij bewoners is bezig een subtiele interventie te plegen door op de gevoelens van bewoners in te spelen. Dit gebeurt aan de lopende band tijdens bewonersbijeenkomsten en daarbij reflecteren professionals openhartig op hun eigen gevoelens en handelen, zoals onderstaande professional

tijdens een bewonersinitiatieven-bijeenkomst in Slotermeer deed in een poging bewoners te verleiden tot contact met hun burens en wijkgenoten:

‘Toch is het zo, als we oprecht bij onszelf te rade gaan....ik bedoel, hoe vaak is het nu dat je wildvreemde mensen aanspreekt? En het kan dus wel. (...) Dus ja, er zit dus iets in ons wat maakt dat we die stap naar de ander niet maken. Maar het is mogelijk. Ik word zelf wel geïnspireerd door kinderen hoe die te werk gaan. Mijn zoon bijvoorbeeld doet dat ook (...).’

Door het aanboren van hun eigen enthousiasme, twijfel of angst doen professionals de gevoelens, de introspectie en het gedrag voor dat ze willen uitlokken bij bewoners. Ze schakelen daarbij tussen paternalistische en vriendschappelijke posities en creëren situaties waarin het normaal wordt gevonden om emoties en gevoeligheden met elkaar te delen.

Ten tweede, om bewoners die zich willen engageren met de buurt te ondersteunen hebben beleidsambtenaren en professionals verschillende instrumenten tot hun beschikking om de motivatie van bewoners te versterken. Dit is de techniek van het *waarderen*. Door bewoners van een budget te voorzien, een prijs toe te kennen of door een informeel schouderklopje of een publieke steunbetuiging tijdens een bijeenkomst, categoriseren beleidsambtenaren en professionals expliciet bepaalde bewonersinitiatieven als ‘goed’ (en impliciet andere als minder goed of slecht). Verkiezingen zoals de ‘held van de wijk’ of ‘vrijwilliger van het jaar’ worden georganiseerd en professionals nomineren actieve bewoners voor prijzen en uiten woorden van lof. Waarderen krijgt zo een symbolische functie: het wordt een *rite de passage* waarmee een bewoner verandert in een goede, actieve ‘burger’.

Een derde gevoeligmakende beleidstechniek bestaat uit het verzamelen van de persoonlijke verhalen en de voorbeeldige activiteiten van deze goede, actieve burger en deze te tonen in wijkkranten, op websites en in ander communicatiemateriaal zoals flyers en posters in de wijk. Hun trots, plezier en vreugde spat van de kleurrijke pagina’s en posters. Ze dienen ter inspiratie voor andere bewoners en om positieve associaties en een emotionele identificatie met Slotermeer op te roepen: als mijn buurvrouw trots is op de buurt en een straatfeest organiseert, waarom zou ik dan niet meedoen? Deze techniek noem ik *branding*, omdat het onderdeel uitmaakt van een beleidsstrategie om om de toekomstige, geïdealiseerde verbeelding van een wijk zichtbaar en invoelbaar te maken onder de huidige bewoners. Als onderdeel van de Amsterdamse Wijkaanpak bijvoorbeeld, werden professionals werkzaam in Slotermeer opgeroepen door beleidsambtenaren en lokale politici om het ‘stedelijke

vernieuwingsproces te visualiseren', 'succes te vieren' en 'positieve boodschappen te verkondigen' om zo 'bewoners te raken' en over te halen en te enthousiasmeren om actief te worden en bij te dragen aan de transformatie van Slotermeer tot de toekomstige 'prachtwijk' die het (althans in stedelijke vernieuwingsfolders) aan het worden is.

Een geprovoceerd en gedepolitiseerd domein van burgerschap

Deze gevoelig makende beleidstechnieken bieden een beter begrip van hoe beleidsambtenaren en professionals gemeenschappen proberen te vormen via verschillende beleidspraktijken die een beroep doen op de verlangens, wensen en emoties van bewoners. Dit gebeurt niet op een directe manier, maar op een subtiele, gevoelig makende manier. Het besturen door middel van het subtiel aansturen van emoties gebeurt via bepaalde strategieën, procedures en tactieken die maken dat bewoners op een bepaalde manier gaan kijken, voelen en verlangen. Deze beleidsinterventies kunnen worden gezien als onderdeel van een affectieve gedragspolitiek die bewoners emotioneel masseert en plooit naar het ideaal van hoe een toekomstige 'prachtwijk' eruit moet zien en de rol die de bewoner als actieve burger daarin kan spelen.

Bewonersinitiatieven, tegenwoordig ook wel bekend en gevierd onder de noemer 'doe-democratie' (Wijdeven et al, 2010), moeten dan ook gezien worden als een "geprovoceerd domein van burgerschap": het is bedoeld om tot leven te komen door het engagement van bewoners, maar de maatstaven en de normen ten aanzien van deze vorm van participatie worden overgebracht door het enthousiaste, en goedbedoelde maar toch sturende, *gevoelig maken* van beleidsambtenaren en professionals. Daarbij wordt de alledaagse werkelijkheid van bewoners gekanaliseerd naar een vorm van participatie die vooral 'gezellig' en 'leuk' moet zijn. Bij collectieve bijeenkomsten, in flyers of ander communicatiemateriaal, wordt door lokale politici of professionals nauwelijks melding gemaakt van kwesties zoals sociale armoede of fysieke verpaupering. Er lijkt actief gezocht te worden naar manieren om deze kwesties te vermijden of ze op een andere manier te verbeelden en te presenteren. Problemen worden ingekaderd als mogelijkheden: een braakliggend stuk land kan een gemeenschappelijke tuin worden en een hek dat gebouwen die gesloopt gaan worden afsluit, kan een creatief kunstproject worden voor kinderen, en vormt zo een mogelijkheid om bewoners samen te brengen, ze te laten delen of kinderen te leren over het belang van 'een schoon, heel en veilige wijk'.

Hierdoor zijn beleidsambtenaren en professionals grote delen van hun tijd, energie en emotionele arbeid kwijt aan het interveniëren in sociale relaties, culturele tradities en persoonlijke zorgen van bewoners. Ze proberen constant bewoners in een staat van opgewekte

participatie te houden of te krijgen. Hierbij spreken ze bewoners steevast aan als apolitieke actoren: ze nodigen ze uit om een warm gevoel van sociabiliteit te (co)produceren door middel van nabuurschap, persoonlijke interesse of culturele kennis en kunde en prijzen dit aan als een nieuwe vorm van democratisch engagement. Het bewonersinitiatievenbeleid in wijken zoals Slotermeer functioneert op deze manier als instrument voor “depolitiserende strategieën” (Clarke, 2010): de wijkgemeenschap is het object geworden van bestuurlijke macht en het is deze gemeenschap waarvan het succes en de politieke aspiraties en beleidsinterventies van het Nederlandse wijkenbeleid afhangt. Dit zijn vaak ingrijpende maatregelen – sloop, herstructuring en paternalistische programma’s – maar binnen dit geprovoceerde domein van burgerschap, wordt dit gepresenteerd als een consensus en wordt de politieke dimensie vaak genegeerd of actief buiten dit domein gehouden.

Dat wat daadwerkelijk tot stand komt middels bewonersinitiatieven is een reeks burgers die verschillende vormen van bestuurlijke erkenning krijgen. Sommige burgers worden positief gewaardeerd, anderen worden negatief gewaardeerd en genegeerd omdat ze gezien worden als een expliciete uiting van een anti-multiculturalistisch gevoel of een politiek statement. Denk bijvoorbeeld aan de traditionele ‘buurtburgemeester’ die vroeger tijdens bewonersbijeenkomsten het hoogste woord voerde. Door beloning, waardering en lof aan bijvoorbeeld (post)migrantenvrouwen te bieden die koffie ochtenden voor vrouwen en maaltijden voor ouderen organiseren, of aan de creatieve klasse voor het vieren van culturen tijdens een creatief, gezellig festival worden deze burgers en hun activiteiten niet alleen gewaardeerd, maar ook gelegitimeerd. En dit geldt ook voor hun bijbehorende gevoelens en gedragingen die als ‘goed’ worden bestempeld. Immers, hun gedragingen en gevoelens zijn in lijn met een van de belangrijkste doelen van de wijkaanpak, namelijk het creëren van een wijkgemeenschap. Hiermee raakt de bestuurlijke strategie van dit communitaristisch burgerschap georganiseerd rondom een economie van het gevoel: de gewaardeerde en gelegitimeerde gevoelens en gedragingen van bijvoorbeeld de creatieve klasse en (post)migranten vrouwen schetsen een gedragscode voor de ‘goede’, communitaristische burger.

Mijn microsociologische analyse van de uitvoering van het bewonersinitiatievenbeleid in Slotermeer laat aldus zien dat er sprake is van een “prefiguratieve politiek”: het realiseren van een beoogd toekomstideaal in het ‘hier en nu’, in een context die aan de eigenlijke verwezenlijking van dit ideaal voorafgaat. Deze term komt uit de sociale bewegingen-literatuur en beschrijft de strategieën en tactieken gebruikt door sociale bewegingen om een nieuwe sociaal of politiek ideaal te verwezenlijken. Activisten maken

gebruik van een strategie waarbij de gewenste samenleving in de onderlinge relaties en in de dagelijkse praktijk van de beweging al tot stand wordt gebracht: denk bijvoorbeeld aan gebrek aan een hiërarchie in de wereldwijde Occupy beweging. In Slotermeer imiteren lokale politici, beleidsambtenaren en professionals het ideaal waar ze naar op zoek zijn door middel van gevoeligmakende beleidstechnieken: ze doen aan bewoners voor hoe een ‘prachtwijk’ en een ideale emotiehuishouding eruit ziet en hopen zo het ideaal tot stand te brengen. Paradoxaal genoeg, is in Slotermeer deze strategie onderdeel geworden van een top-down georganiseerd en gedepoliteerd wijkenbeleid dat claimt een stem te geven aan bottom-up, gemeenschappelijke waarden.

Mandy de Wilde is socioloog, kunsthistorica en werkzaam als postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen waar ze bijdraagt aan een interdisciplinair onderzoeksproject naar Solidariteit in Diversiteit. Ze is geïnteresseerd in, en schrijft over, sociaal en stedelijk beleid, burgerschap, gender en duurzaamheid. Ze promoveerde onlangs op een proefschrift over de emotionalisering en depolitisering van burgerschap in het Nederlandse wijkenbeleid met de titel: ‘Brave new neighbourhood. Affective citizenship in Dutch territorial governance’.

Literatuur

Clarke, J. (2010) Enrolling ordinary people: governmental strategies and the avoidance of politics? *Citizenship Studies* 14.6, 637-50.

Wijdeven, T., F. Hendriks and M.J. Oude Vrielink (2010) *Burgerschap in de doe-democratie*. Nicis Institute.

Wilde, M. de (2013) Diepgaande gezelligheid. De alledaagse politiek van burgerschap in Slotermeer, Amsterdam. In Tonkens, E. and M. de Wilde (Eds.) *Als meedoen pijn doet. Affectief burgerschap in de wijk*. Van Genneep, Amsterdam.